

คอลัมน์ "จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง"

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันศุกร์ที่ 3 ธันวาคม 2536

ผมต้องการเดินบนบาทวิถี

รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์

ผมเดินผ่านบริเวณท่าพระจันทร์เกือบทุกวัน บนถนนมหาธาตุตั้งแต่ท่าพระจันทร์ จนจรดท่าช้างวังหลวง บาทวิถีเต็มไปด้วร้านค้าเนื้อแน่น มากกว่าครึ่งหนึ่งตั้งโต๊ะขายสินค้า ส่วนที่เหลือเป็นร้านค้าประเภท "แบกะดิน" สินค้าที่ขายมีตั้งแต่พระพุทธรูปไปจนถึงพินปลอม บ้างก็เป็นสินค้าใหม่ บ้างก็เป็นสินค้าที่ใช้แล้ว

บริเวณท่าพระจันทร์ ท่าช้างวังหลวง และสนามหลวงเป็น 'ถิ่น' ของผมมาแต่เด็ก ท่าช้างวังหลวงเป็น 'บ้าน' ของผมถึง 22 ปี ส่วนท่าพระจันทร์ก็เป็นที่พักวัยเยาว์ของผม ตั้งแต่ปี 2507 จนถึงบัดนี้ ผมจึงคุ้นเคยกับภูมิศาสตร์ของบริเวณนี้อย่างดียิ่ง

ผมอดใจหายมิได้เมื่อหวนระลึกถึงความหลัง ท่าพระจันทร์และท่าช้างวังหลวง เคยมีลักษณะความเป็นชุมชนอย่างสูง และเป็นถิ่นที่อยู่อันสงบ บัดนี้ความเป็นชุมชนไม่เพียงแต่เหือดหายไปเท่านั้น ความอีกที่ก็ยังมา 'ไล่ที่' ความสงบอีกด้วย

ความแออัดบนบาทวิถีถนนมหาธาตุเป็นสภาพที่ผู้คนที่ต้องสัญจรผ่าน ท่าพระจันทร์และท่าช้างวังหลวงคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี ผมเป็นคนเดินเร็วและรู้สึกหงุดหงิดเสมอ เมื่อเผชิญสภาพความแออัด บางครั้งอดรู้สึกรำคาญมิได้ที่เห็นการเดินทอดน่อง เกือบทุกครั้ง เมื่อผมเดินผ่านบริเวณนี้ ผมต้องลงไปเดินบนถนน สิทธิในการเดินบนบาทวิถีของผมถูกลิดรอน

สภาพบนถนนพระจันทร์มิได้แตกต่างไปจากถนนมหาธาตุ ร้านค้า 'แบกะดิน' ซึ่งถูกไล่มาจากบริเวณคลองหลอดมาอยู่บริเวณท่าพระจันทร์ เพียงเพราะต้องการให้ภาพพจน์ของ บริเวณราชดำเนินดีขึ้นในสายตาของแขกบ้านแขกเมือง บัดนี้ขยายตัวประดุจหนึ่งมะเร็งร้าย บริเวณหน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้านสนามหลวง จนจรดหอสุมดแห่งชาติ (เดิม) ก็เต็มไปด้ว ร้านค้า 'แบกะดิน' เขกเช่นเดียวกัน

ในเกือบทุกแห่งหนที่มีผู้คนสัญจรหนาแน่น สิทธิในการสัญจรบนบาทวิถีหมดสิ้นไป เพราะถูกยึดครองโดยผู้ค้ารายย่อย บ้างก็เป็นคนยากจน และบ้างก็เป็นคนชั้นกลาง แม้ใน ชั้นแรกการยึดครองบาทวิถีมักจะกระทำในบริเวณที่มีผู้คนสัญจรหนาแน่น แต่ต่อมาบริเวณที่มี ผู้คนสัญจรหนาแน่นรองลงมาก็ถูกยึดครองด้วย บัดนี้ถนนเกือบทุกสายในกรุงเทพฯล้วนมีร้านค้า

ย่อย หาบเร่ หรือแผงลอย สิทธิในการเดินบนบาทวิถีจะถูกไล่ออกในบริเวณที่มีผู้คนสัญจรหนาแน่น แต่จะมีอย่างเต็มเปี่ยมในบริเวณที่ผู้คนเบาบาง

หาบเร่ แผงลอย และร้านค้าย่อยบนบาทวิถีจัดอยู่ในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ (Informal Sector) ผมสังเกตเห็นว่า การขยายตัวของภาคเศรษฐกิจนอกระบบเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วหลังจากเกิดภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ (Bubble Economy) นับตั้งแต่ปี 2530 เป็นต้นมา การเก็งกำไรซื้อขายที่ดินซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทำให้ที่ดินในกรุงเทพฯแพงหูฉี่ การประกอบธุรกิจการค้าในกรุงเทพฯจึงต้องเสียต้นทุนสูงขึ้น บาทวิถีซึ่งเป็นสาธารณสมบัติย่อมเป็นที่ยกหมายของผู้ประกอบการรายย่อย

สำหรับคนยากจนที่ขายของริมถนนเป็นเรื่องที่เข้าใจได้และน่าเห็นใจ ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สมดุล ซึ่งขับเคลื่อนผู้คนจากชนบทเข้าสู่กรุงเทพฯมีส่วนผลักดันการขยายตัวของภาคเศรษฐกิจนอกระบบ เกษตรกรจากชนบทต้องเปลี่ยนอาชีพเป็นพ่อค้าแม่ขายในกรุงเทพฯ ผู้คนที่นำส่งสารเหล่านี้ไม่อยู่ในฐานะที่จะซื้อตึกหรือเช่าอาคารเพื่อประกอบการค้าได้ บาทวิถีจึงเป็นที่พึ่งของคนจนชนิดที่ไม่มีทางเลือกเป็นอย่างอื่น

ภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ ซึ่งขับเคลื่อนราคาและค่าเช่าที่ดินในกรุงเทพฯจนอยู่ในระดับสุดขีดว่า มีส่วนผลักดันให้คนชั้นกลางออกสู่ถนนในเวลาต่อมา การบรรทุกสินค้าใส่รถบรรทุกเล็กจอดขายในถนนบางสายเป็นภาพที่คุ้นตา แม้จะเสี่ยงที่จะต้องเสียค่าปรับหรือจ่าย 'ค่าเช่านอกระบบ' แก่ตำรวจจราจรหรือพนักงานเทศกิจ ก็ยังถูกกว่าค่าเช่าในระบบมากนัก

ด้วยเหตุดังนี้ การยึดครองบาทวิถีจึงขยายตัวออกไปจากถนนหนึ่งไปสู่อีกถนนหนึ่ง จากบริเวณที่มีผู้คนหนาแน่นไปสู่บริเวณที่มีผู้คนหนาแน่นรองลงไป แต่ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ไม่สมดุล ซึ่งขับเคลื่อนชาวชนบทเข้ากรุงเทพฯอยู่ตลอดเวลา ทำให้ความต้องการยึดครองบาทวิถีเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ในยามค่ำคืน บาทวิถีแปรสภาพเป็นร้านอาหาร แม้ร้านอาหารห้องแถวก็แผ่ขยายอาณาจักรธุรกิจสู่บาทวิถีด้วยการตั้งโต๊ะรับลูกค้าข้างถนน

นับวันสิทธิในการเดินบนบาทวิถีมีแต่จะถูกไล่ออกมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะบัดนี้บาทวิถีกลายเป็น 'ซูปเปอร์มาร์เก็ต' เสียแล้ว ในไม่ช้ากรุงเทพฯจะมีประชากร 10 ล้านคน ถึงเวลานั้น ความเป็น 'ซูปเปอร์มาร์เก็ต' ของบาทวิถีในกรุงเทพฯจะเพิ่มขึ้นอีกหลายเท่า และถึงเวลานั้นสิทธิในการเดินบนบาทวิถีคงจะใกล้หมดสิ้นโดยสมบูรณ์ ประชาชนคนเดินถนนคงจะต้อง 'เดินถนน' จริงๆ และต้องลงไปแย่งชิงพื้นที่กับผู้ขับขียานพาหนะบนท้องถนนด้วย

แต่ผู้ขับขียานพาหนะบนท้องถนนก็มีปัญหาคู่เดียวกับประชาชนคนเดินถนน นับวันสิทธิในการเคลื่อนที่บนท้องถนนมีแต่จะถูกไล่ออก สภาพการจราจรที่ติดขัดทำให้การเคลื่อนที่ของยานยนต์เป็นไปด้วยความยากลำบาก การจำเรอเติบโตทางเศรษฐกิจซึ่งกระจุกอยู่ใน

กรุงเทพฯ ทำให้ใครต่อใครต้องการส่วนแบ่งของส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากกรุงเทพฯ กรุงเทพฯ 'อ้วน' จนการเคลื่อนไหวเต็มไปด้วยความอึดอัด และยากที่จะลดน้ำหนักได้ บัดนี้ กรุงเทพฯกำลังรอรับชะตากรรมจากความละโมภที่แย่งชิงส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากภูมิภาคอื่นๆ

ส่วนเกินทางเศรษฐกิจที่กระจุกอยู่ในกรุงเทพฯ นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดผู้คนจากภูมิภาคต่างๆ เข้าสู่กรุงเทพฯ ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ไม่สมดุลก่อให้เกิดวงจรอุบาทว์ทางเศรษฐกิจอย่างน้อย 2 วงจร วงจรแรกเป็นวงจรอุบาทว์ทางด้านงบประมาณ ยิ่งผู้คนอพยพเข้ากรุงเทพฯ มากเพียงใด ความจำเป็นที่จะต้องทุ่มงบการใช้จ่ายในการจัดสรรบริการสาธารณะในกรุงเทพฯ ยิ่งมีมากเพียงนั้น ทรัพยากรแผ่นดินสำหรับการพัฒนาภูมิภาคจึงมีน้อยกว่าที่ควรจะเป็นความยากจนแร้นแค้นในชนบท ซึ่งมิได้มีการแก้ไข ย่อมผลักดันให้ราษฎรอพยพเข้ากรุงเทพฯ มากขึ้น การจัดสรรงบประมาณก็จะดำเนินไปตามวงจรอุบาทว์ ด้วยการทุ่มงบการใช้จ่ายในกรุงเทพฯ ซึ่งจะเป็นเหตุให้ผู้คนอพยพเข้ากรุงเทพฯ มากยิ่งขึ้น เนื่องจากความยากจนในชนบทมิได้รับการเหลียวแล

วงจรอุบาทว์วงจรที่สอง ได้แก่ การแย่งชิงทรัพยากรจากประชาชนในชนบท ความแออัดและความไม่น่าอยู่ของกรุงเทพฯ มีส่วนผลักดันให้ผู้มีฐานะดีในกรุงเทพฯ ออกไปกว้านซื้อที่ดินในชนบทสำหรับการอยู่อาศัยและการพักผ่อนหย่อนใจ นอกเหนือจากการซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไร ยิ่งความแออัดในกรุงเทพฯ เพิ่มมากเพียงใด ก็จะมีผู้มีฐานะดีจากกรุงเทพฯ ออกไปแย่งชิงที่ดินจากประชาชนในชนบทมากเพียงนั้น การกว้านซื้อที่ดินในชนบทจะผลักดันให้เกษตรกรที่ไร้ที่ทำกินอพยพเข้ากรุงเทพฯ ความแออัดในกรุงเทพฯ ที่มีมากขึ้นก็จะยิ่งเร่งให้คนกรุงเทพฯ ออกไปกว้านซื้อที่ดินในชนบทจนกลายเป็นวงจรอุบาทว์

ผมต้องการเดินบนบาทวิถีเพื่อความปลอดภัยแห่งชีวิตของผม ในขณะที่ผู้คนจำนวนไม่น้อยยึดบาทวิถีเพื่อการประທังชีวิต ผมและผู้คนเหล่านั้นต่างเห็นแก่ตัวเหมือนกัน ผมยอมรับว่า โอกาสที่ผมจะเดินบนบาทวิถียั่งยืนวันยังมีน้อยลง เช่นเดียวกับผู้ขับขี่ยานยนต์ที่สิทธิในการเคลื่อนไหวมีแต่จะถูกถูกลิดรอนมากขึ้น

ใครเล่าที่ก่อให้เกิดสภาพการณ์เช่นนี้ ?